

SUKP:s 20:e partikongressen enligt Chrusjtjov

Inledning

Den 20:e partikongressen är en milstolpe i Sovjetunionens historia efter Stalins död. Nedan ger vi Chrusjtjovs version av hur det hela gick till. Se Chrusjtjovs ”hemliga tal” och min egen artikel om 20:e partikongressen för mer information [[Chrusjtjovs tal 50 år](#)].

Den kursiverade inledningen är skriven av Edward Crankshaw (inte Chrusjtjov).

Martin F

Ur Chrusjtjov minns:

9. Arvet efter Stalin (forts)

Den XX:e partikongressen

Berija arresterade i juni 1953. Vad inrikespolitiken beträffar gör vi i detta kapitel ett hopp fram i tiden till den vändpunkt som XX:e partikongressen i februari 1956 betecknade. Därefter är allt tystnad. Perioden från juni 1953 till februari 1956 var avgörande för Chrusjtjov. I september 1953 intog han posten som partiets förstesekreterare, som hade varit vakant alltsedan Malenkov tio dagar efter Stalins död tvangs avstå från den (samtidigt som han behöll ministerpresidenturen). Fiktionen om kollektivt ledarskap, som så enträget hade vidmakthållits, började därefter förblekna. I februari 1955 nödgades Malenkov träda tillbaka som ministerpresident. Han efterträddes av Bulganin, som emellertid endast fick begränsade och oklara befogenheter. Malenkov representerade fortfarande en makt i politbyrån, och det var tydligt att Molotov, Mikojan och flera andra mycket noga höll ögonen på den nye partisekreteraren. Trots detta framkom allt flera bevis för att Chrusjtjov delvis öppet ställde sin kandidatur för den högsta makten. Han vände upp och ned på industri och jordbruk, framförallt under sin kampanj för de orörda viddernas uppodlande. Både i hemlandet och utåt började han framträda som den verkliga härskaren, till och med när några av hans kolleger aktivt motarbetade hans idéer. Mikojan t.ex. men även andra reste invändningar mot kampanjen för uppodling av orörd mark. Även Molotov gjorde motstånd – och straffades för detta med att bli offentligt förödmjukad. Chrusjtjov sysslade ivrigt med att bygga upp sin egen personkult. Han anammade också Stalins hållning till tesen om Sovjetunionens osårbarhet i händelse av ett kärnvapenkrig liksom dennes syn på den tunga industrins prioritet över konsumtionsindustrin. Chrusjtjov vidhöll denna ståndpunkt ända fram till Malenkovs fall (Denne hade uttalat att Sovjetunionen under ett kärnvapenkrig skulle utplånas jämsides med den övriga världen och hade lagt handen vid ett program för allokering av pengar och andra resurser från tungindustrin till framställningen av konsumtionsvaror).

Vid tiden för XX:e partikongressen hade Chrusjtjov nått en mycket upphöjd maktposition, men det tog honom ytterligare sexton månader, innan han nådde toppen (Detta skedde i juni 1957, i och med att den så kallade partifientliga gruppen – Malenkov, Molotov, Kaganovitj och andra krossades). Även i detta läge var han i motsats till Stalin sårbar, om hans närmaste kolleger kunde besluta sig för att i endräkt slå till mot honom – något som de till sist gjorde i oktober 1964. I februari 1956 sysslade emellertid Chrusjtjov med att manövrera sig fram över de sista stegen på sin väg mot toppen. Hans berättelse om bakgrunden till det berömda hemliga tal där han attackerade Stalin kommer inte att godkännas av många kännare av

Sovjetunionens nyare historia. Tydligt är att Chrusjtjov av sina medarbetare och bland dem främst Malenkov tvangs att inta en mycket sårbar position. Medarbetarna var inbördes splittrade: några såg det väsentliga i att partifolket gjorde klart för sig att Stalin var borta och hans efterträdare i full kontroll av makten; andra medgav visserligen motvilligt nödvändigheten härav, men trodde sig genom att egga Chrusjtjov att hålla ett tal kunna göra honom till det första offret för den storm som skulle följa. Chrusjtjov öppnade partikongressen med den officiella allmänna rapporten och hade tydligen ingen avsikt att angripa sin f.d. herre, förrän kongressen var över. Men så beslöt han att göra en helomvändning och genom djärvhet försöka vinna bifall för den nya kurs som han dittills hade motsatt sig. Det var ett mycket riskabelt vågspel. Men i detta fall fick djärvheten sin belöning.

Den situation som nu hade uppstått var oklar och tvetydig. Stalin var död och begravd, men ända till Berijas arrestering var det fortfarande Stalins politik som följdes. Allt gick fortfarande i de gamla invanda spåren. Ingen tänkte på att rehabilitera de människor som hade gått i graven, stämplade som folkfiender, eller på att frigge fångarna från tvångsarbetslägren, och de flesta stannade kvar i dem ända till den XX:e partikongressen, tre år efter Stalins död! Under hela tre år var vi oförmögna att bryta med det förgångna, oförmögna att mobilisera det mod och den beslutsamhet som behövdes för att lyfta på förlåten och se vad som hade dolts för oss om arresteringarna, rättegångarna, de godtyckliga metoderna, avrättningarna och allt annat som hade hänt under Stalins herravälde. Det var som om vi hade varit fjättrade av vår egen verksamhet under Stalins ledarskap och som om vi inte kunde frigöra oss från hans kontroll ens efter hans död. Först 1956 kunde vi skaka av oss de psykologiska efterverkningarna av den hysteri som hade gripit oss under jakten på folkfienderna. Vi framhärdade i att tro på den villfarelse som Stalin hade intalat oss, att vi var omgivna av fiender, att vi måste bekämpa dem, och att vi genom att följa de metoder som i teorin hade rättfärdigats och i praktiken tillämpats av Stalin, intensifierade klasskampen och konsoliderade revolutionens vinningar. Vi kunde inte föreställa oss att alla dessa avrättningar under utrensningarna från legal synpunkt sett själva var brott. Men så var det i alla fall! Brottsliga handlingar hade begåtts av Stalin, handlingar som skulle vara straffbara i vilken stat i världen som helst, utom i fascistiska stater, sådana som Hitlers och Mussolinis.¹³

Sedan kom Berijas arrestering och undersökningen av hans fall. Det ledde till skakande avslöjanden om det hemliga maskineri som hade varit dolt för oss och som hade lett till så många människors död. Jag minns att jag blev speciellt upprörd över meddelandet om att Kedrov hade blivit avrättad som folkfiende. Kedrov var den förste befälhavare i norra Ryssland som organiserade vårt lands försvar mot engelsmännen. Men till och med när våra ögon öppnades under rättegången mot Berija, vägrade vi att tro att Stalin själv kunde ha stått bakom den terror över vilken Berija hade överinseendet. Ännu en tid framåt gav vi partiet och folket inkorrekta förklaringar på vad som hade hänt, och kastade hela skulden på Berija. Han var en lämplig syndabock. Vi gjorde allt vad vi kunde för att skydda Stalin, vi hade ännu inte fullt klart för oss att vi försökte rentvå en brottsling, en lönnmördare, en massmördare! Jag upprepar: först 1956 kunde vi frigöra oss från vår underdanighet för Stalin.

Första gången jag fick en viss uppfattning om falskheten i vår situation var när vi reste till Jugoslavien för att tala med kamrat Tito 1955. När vi berörde hela problemet med terrorn och nämnde Berija som den skyldige bakom brotten under Stalinperioden, log de jugoslaviska kamraterna föraktfullt och fällde ironiska anmärkningar. Vi blev irriterade och kastade oss in i en lång argumentering till Stalins försvar. Senare talade jag offentligen till Stalins försvar när jugoslaverna kritiserade honom. Det står nu klart för mig att jag hade en felaktig inställning.

¹³ Det här är första gången som Chrusjtjov, eller någon annan sovjetisk politiker, går så långt att han jämför Stalins handlande med Hitlers.

Jag hade inte fullt klart för mig hur nödvändigt det var att inte bara avslöja brotten utan också klandra den som borde klandras så att stalinistiska metoder aldrig mer skulle komma till användning i vårt parti.

Jag sörjde fortfarande Stalin som en utomordentligt kraftfull ledare. Jag visste att han hade utövat sin makt godtyckligt och inte alltid i rätt riktning, men i det stora hela ansåg jag att Stalin ändå hade använt sin kraft till att förstärka socialismen och konsolidera oktoberrevolutionens vinningar. Stalin må ha använt metoder som från min synpunkt sett var felaktiga eller till och med barbariska, men ännu hade jag inte börjat ifrågasätta själva grunden för Stalins krav på en speciell hedersplats i vår historia. Emellertid började det nu komma upp frågor på vilka jag inte hade något färdigt svar. Liksom så många andra började jag undra varför aldrig någon enda av alla dessa otaliga arresterade hade blivit frikänd och varför ingen av dessa otaliga fängslade någonsin hade blivit frigiven. Jag började tvivla på att alla dessa arresteringar och domar hade varit berättigade med utgångspunkt från juridiska normer. Men det var ju en gång så att Stalin hade varit Stalin. Också i döden var hans auktoritet nästan oangripbar, och ännu hade det inte fallit mig in att han skulle ha kunnat missbruka sin makt.

Inte desto mindre kände jag, delvis till följd av de avslöjanden som gjordes vid undersökningen av Berijas fall, ett behov av att lyfta upp förlåten ännu en bit — för att exakt få reda på vilka som hade blivit arresterade, vilka metoder som hade använts vid förhören och vad det för det första hade funnits för skäl att arrestera dem. Jag tog upp frågan vid en av presidietts sessioner och föreslog att vi skulle föranstalta en undersökning för att få en klarare bild av vad som faktiskt hade hänt under Stalin.¹⁴ Jag var speciellt angelägen om att göra detta i betraktande av den annalkande XX:e partikongressen.

Det var knappast att förvåna sig över att Vorosjilov, Molotov och Kaganovitj inte var särskilt entusiastiska för mitt förslag. Om jag minns rätt, stöddes jag inte aktivt av Mikojan, men han gjorde heller ingenting för att fälla mitt förslag. Jag förklarade för dem som var emot idén att eftersom den XX:e partikongressen skulle vara den första efter Stalins död, måste vi bevisa att vi var i stånd att ta på oss det fulla ansvaret för att leda partiet och landet. Detta innebar att vi måste veta exakt vad som hade hänt under Stalin, vilka som hade varit motiven för Stalins beslut i olika frågor, framförallt sådana som rörde alla dem som hade arresterats. En fråga som säkert skulle tas upp på kongressen var varför så många människor fortfarande satt fängslade och vad som skulle göras med dem nu. Kort sagt, vi skulle få svara både för vad som hade hänt medan Stalin fortfarande levde och för problem som hade sin rot i hans politik, som fortfarande förföljde oss efter hans död.

Vi tillsatte en kommission och till dess ledare utsåg vi Pospelov.¹⁵ De vittnesbörd som insamlades av Pospelovs kommission kom som en fullständig överraskning för några av oss. Jag talar om mig själv, om Bulganin, Pervuchin, Saburov och vissa andra. Jag tror att Molotov och Vorosjilov var de som var bäst informerade om Stalins repressioner, om deras verkliga dimensioner och orsakerna till dem, och därför hade de också minst orsak att bli förvånade av kommissionens upptäckter. Mikojan var också bättre förberedd än de flesta av oss för att tro på de fakta som nu bragtes i ljuset. Jag är givetvis inte säker på att han visste allt, men hur som helst hade han stått Stalin mycket nära. Många av dem som hade samarbetat med Mikojan och som han hade litat på var nu likviderade. Med kännedom om Anastasij Ivanovitj,

¹⁴ En undersökningskommitté tillsattes faktiskt av partipresidiet 1954, kort efter Berijas avrättning. I det hemliga talet meddelade Chrusjtjov att 7 379 personer hade rehabiliterats som ett resultat av denna kommissions arbete.

¹⁵ P. N. Pospelov (vars verkliga namn var Feigelson) var en av partiets främsta ideologer. Han var redaktör för *Pravda* 1940-1949 och direktör för Marx-Engels-Lenin-institutet 1949-1952. En glädjelös och grundlig dogmatiker, samarbetade han intimt med Suslov. Det har inte tidigare varit känt att det var han som stod i spetsen för den kommission som skaffade fram bevismaterialet till Chrusjtjovs hemliga tal.

om hans snabba uppfattningsförmåga och hans förmåga att skapa sig en bild av vad som höll på att hända på basis av mycket bristfälliga informationer, skulle jag trots allt säga att han måste ha vetat vad som försiggick. Och om han inte visste det, hade han åtminstone kunnat gissa hur föga berättigade alla dessa arresteringar och avrättningar hade varit.

Vad Kaganovitj beträffar, tror jag inte att han kände till alla detaljer av det skedda. Stalin behövde knappast anförtro sig åt honom. Kaganovitj var en så utpräglad jasägare att han skulle ha skurit halsen av sin far om Stalin hade blinkat och sagt att det låg i sakens intresse — det vill säga den stalinistiska sakens. Stalin behövde aldrig hålla Kaganovitj i strama tyglar. Kaganovitj hade alltid varit en föraktlig sykofant som angav sina fiender och såg till att folk blev arresterade både till höger och till vänster.

Ett par ord om Malenkov. Han hade haft hand om centralkommitténs personal under utrensningarna, och han hade spelat en rätt aktiv roll i hela historien. Han hade till och med sett till att folk blev befordrade från låga befattningar till högre bara för att senare låta likvidera dem. Jag säger inte att det var han som tog initiativet till repressionen och avrättningarna, men den omständigheten är talande nog att hundratals människor blev förföljda och likviderade i de områden dit Stalin skickade Malenkov för att återställa ordningen.¹⁶

Den XX:e partikongressen skulle snart börja. Jag ville inte avge den allmänna rapporten vid kongressen. Det var min åsikt att om vi nu skulle förkunna att landet hädanefter styrdes av ett kollektivt ledarskap, skulle det inte vara klokt att den allmänna rapporten avgavs av centralkommitténs förste sekreterare. Vid en av presidiets sessioner strax före kongressen föreslog jag att vi skulle diskutera vem som skulle avge den allmänna rapporten. I sin egenskap av den äldste medlemmen bland oss, låg det närmast till hands att Molotov skulle läsa rapporten, men han och alla de andra var enhälligt överens om att jag i alla fall skulle avge den. Jag tyckte mig förstå att de sade detta uppriktigt och inte bara för syns skull. En av deras motiveringar var att det inte skulle ge upphov till någon friktion om jag i min egenskap av centralkommitténs förste sekreterare avgav rapporten, medan det om vi valde en annan talare – och det fanns fullt upp med tillgängliga kandidater – skulle ge upphov till komplikationer. Efter Stalins död hade ingen enskild man erkänts som nationens ledare. Det fanns aspiranter, men ingen markant, erkänd ledarprofil.¹⁷ Det var därför som jag i min egenskap av förste sekreterare fick uppdraget att avge den allmänna rapporten.

Jag utarbetade ett förslag och föredrog det för diskussion och godkännande vid ett av centralkommitténs plena. Rapporten var resultatet av ett kollektivt författarskap. Centralkommittén bad om medverkan från forskningsinstitut och andra arbetsgrupper, vilka som regel ombads att hjälpa till vid utarbetandet av den allmänna rapporten.

Kongressen öppnades. Jag avgav min rapport och diskussionen inleddes. Vi stod inför ett verkligt eldprov. Alla frågade sig hurdan kongress det här skulle bli efter Stalins död. Enligt

¹⁶ Molotov och Malenkov stödde och uppmuntrade aktivt Stalins brottsliga verksamhet. Detsamma gäller Chrusjtjov själv, åtminstone under hans ämbets tid i Ukraina. De andra visste allt men blundade.

¹⁷ Det är ingen överdrift att det fanns ”kandidater” för det ”erkända” ledarskapet: Chrusjtjov och Malenkov. I över ett års tid hade Chrusjtjov både inom Sovjetunionen och utomlands – i Belgrad, i Delhi och i Genève – vid varje möjligt tillfälle framställt sig själv som ledaren. I de republiker där hans anhängare seglade i stark medvind (framför allt i Ukraina och i Kazachstan) var en ny ”personlighetskult” med Chrusjtjov som föremål redan i full blom. Men Malenkov kämpade fortfarande emot. Chrusjtjov kunde aldrig, utan att erkänna sitt nederlag, ha tillåtit någon annan att avge den allmänna rapporten vid XX:e partikongressen.

min åsikt hade kongressen ett gynnsamt förlopp. Den ene talaren efter den andre gav sitt godkännande åt centralkommitténs linje. Någon opposition kunde inte förmärkas.¹⁸

Trots det obestriddiga faktum att kongressen förlöpte friktionsfritt och att min rapport hade blivit gynnsamt mottagen, var jag ändå inte nöjd. Jag plågades hela tiden av följande tanke: ”Snart kommer kongressen att vara slut, och resolutioner kommer att antas, alltsammans rena formaliteter. Men vad händer sedan? De hundratusentals människor som har blivit skjutna vilar fortfarande tungt på våra samveten, bland dem två tredjedelar av dem som valdes till medlemmar av centralkommittén vid den XVII:e partikongressen [1934]. När alla aktiva partimedlemmar från den tiden blev antingen skjutna eller kastade i fängelse.” Kort sagt, jag kunde inte få de upptäckter som Pospelovs kommission hade gjort ur tankarna. Till slut tog jag mig samman, och under en paus i förhandlingarna, då endast medlemmarna av presidiet befann sig i rummet, tog jag upp frågan i dess helhet.

”Kamrater, vad ska vi ta oss till med kamrat Pospelovs upptäckter? Vad ska vi göra med alla dem som blev arresterade och likviderade? Kongressen närmar sig sitt slut, och vi kommer alla att skiljas åt utan att ett endaste ord har sagts om alla de brott som begicks under Stalin. Vi vet nu att de människor som led under repressionen var oskyldiga. Vi har obestriddiga bevis för att de, långt ifrån att vara folkfiender, var hederliga män och kvinnor, hängivna partiet, hängivna revolutionen, hängivna den leninistiska saken och uppbyggandet av socialismen och kommunismen i Sovjetunionen. Vi kan inte längre hålla dessa människor i förvisning eller i tvångsarbetslägren. Vi måste finna på ett sätt att återge dem friheten.”¹⁹

Så snart jag hade avslutat mitt anförande började de alla angripa mig, framförallt Vorosjilov. ”Vad har farit i er? Hur kan ni tala på det där viset?” utbrast han. ”Tror ni att ni kan ta fram allt det här vid kongressen och klara er med skinnet i behåll? Hur tror ni att det här skulle inverka på vårt partis och vårt lands prestige? Det blir aldrig möjligt för er att hemlighålla de uppgifter ni nu tänker lämna. Rykten kommer att spridas om vad som hände under Stalin, och sedan kommer fingret att peka rakt mot oss. Vad kommer vi att kunna säga om våra egna roller under Stalin?”

Kaganovitj ryckte in och opponerade sig häftigt mot mig ungefär enligt samma linjer. Hans utgångspunkt var inte en djuplodande analys av de frågor rörande partiet som här stod på spel. Nej, han protesterade mot mig av självisk fruktan för sitt eget skinn. Han drevs helt och hållet av sitt intresse att undandra sig allt ansvar för vad som hade hänt i det förgångna. Om några brott hade begåtts, ville Kaganovitj försäkra sig om att hans egna spår var igensopade.

Jag besvarade dessa angrepp så lugnt och övertygande jag kunde. ”Även om man ser saken från er synpunkt”, sade jag, ”tror jag fortfarande att det blir omöjligt att sopa igen alla spår. Förr eller senare kommer dessa olyckliga att frigges från fängelser och arbetsläger, och de kommer att återvända till städerna. De kommer att berätta för släktingar och vänner och kamrater, för alla i sina hemtrakter, vad som har hänt dem. Hela landet och hela partiet kommer att få reda på att otaliga människor har tillbragt mellan tio och femton år i fängelse – och allt detta för vad? För ingenting! Anklagelserna mot dem var förfalskade! Om de över huvud taget ställdes inför rätta byggde åklagarsidan åtal mot dem enbart på lufthistorier. Och jag ber er att tänka på ytterligare en sak, kamrater: vi leder nu den första kongressen efter

¹⁸ Skall det här vara ägnat att förvåna? Det nya ledargarnityret hade haft tre år på sig att sortera ut all potentiell opposition.

¹⁹ Chrusjtjov nämner ingenting om att Mikojan hade låtit en bomb explodera vid kongressen genom att fälla anmärkningar som var ytterst kritiska mot Stalin (och, underförstått, också mot Chrusjtjov själv). Andra hade gjort nedsättande men tillsvidare odefinierade påpekanden om ”personkulten”. Endast Chrusjtjov hade gått till rena överdrifter genom att prisa Stalin för hans beslutsamma åtgärder för att krossa ”folkfienderna” – trots att han elva dagar senare i sitt hemliga tal skulle brännmärka denna term.

Stalins död, och därför är det vår plikt att ärligt och uppriktigt tala om för delegaterna hur partiets ledarskap uppförde sig under de ifrågavarande åren. Vi har till uppgift att avge en redogörelse för vårt eget fögderi under perioden efter Stalins död, men som medlemmar av centralkommittén medan Stalin ännu var vid liv, måste vi också berätta om den perioden. Hur kan vi förebära att vi inte vet vad som hände då?

Därför, kamrater, ber jag om ert stöd. Kongressen närmar sig sitt slut och delegaterna kommer snart att skingras. Kort efter att vi ajournerar den kommer nyss frigivna fångar att återvända till sina hem, och där börjar de informera människorna på sitt eget sätt om vad som har hänt dem. Och då kommer delegaterna vid den här kongressen med all rätt att fråga: ”Hur kan det här vara möjligt? Varför berättade ni inte för oss om alla dessa ohyggligheter vid den XX:e partikongressen? Ni måste ha känt till dem. Och däri kommer de att ha alldeles rätt. Vi kommer inte att ha något svar till hands. Att säga att vi inte visste någonting skulle vara en lögn. Vi har kamrat Pospelovs upptäckter till vårt förfogande, och nu vet vi allt. Vi vet att det förekom godtycke och förtryck inom partiet, och vi måste meddela kongressen vad vi vet.”

Återigen var reaktionen stormig. Vorosjilov och Kaganovitj upprepade nästan med en mun: ”Vi kommer att ställas till svars! Partiet har rätt att hålla oss ansvariga för det som hände under Stalin! Vi tillhörde ledarskapet och även om vi inte visste vad som hände, är det absolut ingen ursäkt – det blir i alla fall vi som får betala!”

”Om ni anser att vårt parti är uppbyggt på den demokratiska centralismens princip”, svarade jag, ”hade vi, i vår egenskap av partiledare, ingen rätt att *inte* veta vad som hände. Några av oss visste inte om så mycket av det skedda därför att vi var delar av en regim under vilken man fick veta vad det ansågs att man borde veta, och man aktade sig noga för att sticka näsan i något annat. Så vi höll oss utanför. Men inte alla befann sig i den ställningen. Några av oss visste vad som hände, och några smutsade till och med ner näsorna under de händelser som vi nu talar om. Men medan graden av ansvar för vad som hände varierar bland oss, är jag i min egenskap av medlem av centralkommittén alltsedan XVII:e partikongressen beredd att bära min andel av ansvaret inför partiet – även om partiet skulle anse det lämpligt att ställa alla till ansvar som tillhörde ledarskapet under Stalin då godtyckliga metoder påtvingades partiet.”

Den här gången var det Molotov som opponerade sig. ”Förstår ni inte hur det kommer att gå?”

Vorosjilov framhöll med största eftertryck att det som jag nu föreslog inte alls behövde göras och att det helt enkelt inte kunde göras utan att nedkalla partiets vrede över våra huvuden. Om och om igen sade han: ”Vem ber oss göra det här? Vem säger att vi måste redogöra för allt detta för kongressen?”

”Ingen”, svarade jag. ”Men det hindrar inte att dessa brott är begångna, inte sant? Så mycket måste vi åtminstone medge för oss själva. Det är oundvikligt att om folket kommer att få reda på vad som har hänt, och om människorna börjar fråga oss om saken efter det att vi har försökt hålla tyst om den, kommer de redan att sitta som domare över oss. Och det är någonting som jag i det längsta vill undvika. Jag vill inte ta på mig ansvaret på det sättet. Jag anser det vara bättre att vi själva tar upp frågan.”

Men ännu var vi långt från en överenskommelse. Jag såg att det var omöjligt att under sådana förhållanden övertala presidiet att fatta ett beslut, och jag visste att vi inte kunde ta upp frågan inför kongressen om vi inte hade nått en överenskommelse inom vår krets. Jag beslöt då att försöka följande metod: ”Partikongressen är i full gång, och den framskrider friktionsfritt, men den interna disciplin som behövs för att centralkommittén ska kunna utöva ett enat ledarskap har brutit samman. När nu den allmänna rapporten är avgiven, får jag kanske påminna er om att varje presidiemedlem har rätt att tala vid kongressen och framföra sina synpunkter,

även om de inte sammanfaller med den linje som slås fast i den allmänna rapporten.” Jag behövde inte tala om för dem att jag om nödvändigt var beredd att själv hålla ett sådant tal och framföra mina synpunkter på arresteringarna och avrättningarna. Jag tillade: ”Det gäller för var och en som har begått ett brott, att det i hans liv kommer ett ögonblick då en bekännelse tillförsäkrar honom en mild dom, om inte straffrihet. Om vi har för avsikt att tala öppet och ärligt om de oegentligheter som begicks av Stalin, måste vi göra det nu, vid den XX:e partikongressen. Vid den XXI:e kongressen är det redan för sent, även om vi kommer så långt utan att bli ställda till svars.”

Vi hade kommit till den punkt då någon tog, initiativet och sade: ”Det må vara hänt; om det är så att ligger till, är det väl bäst att någon håller ett tal om Stalins maktmissbruk.” Till slut gick alla motvilligt med på att ett tal skulle hållas. Jag tror att Bulganin, Pervuchin, Saburov och möjligen Malenkov gav mig sitt personliga stöd. Men ännu återstod frågan om vem som skulle resa sig och hålla detta tal. Jag föreslog Pospelov, eftersom han hade varit ordförande i den kommission som hade utfört utredningsarbetet och vars upptäckter vi nu skulle använda. De andra motsatte sig. De sade att jag borde hålla talet. Jag vägrade. Jag hade redan avgett den allmänna rapporten utan att säga ett ord om Pospelovs upptäckter, så hur kunde jag nu hålla ett nytt tal som grundade sig på dem? Men de andra framhärjade och sade: ”Om Pospelov, en annan av centralkommitténs sekreterare, håller talet, kommer folk att undra: Varför sa Chrusjtjov ingenting om den här saken i den allmänna rapporten? Varför tar Pospelov upp en så viktig fråga nu? Hur är det möjligt att Chrusjtjov inte visste – eller om han visste, hur kommer det sig att han fäste så ringa vikt vid det? Om ni inte håller talet, kan det bidra till intrycket av oenighet inom ledarskapet.”

Detta argument förtjänade att tas i betraktande, och till slut gav jag med mig. Det beslöts att jag skulle hålla ett tal som grundade sig på kommissionens upptäckter. Pospelov fick instruktioner att omarbota sin rapport till ett tal.²⁰ Vi ordnade så att kongressen sammanträdde till en speciell sluten session, och där höll jag mitt tal. Delegaterna lyssnade under absolut tystnad. Det var så tyst i den stora salen att man kunde höra en fluga surra. Ni måste försöka föreställa er hur skakade dessa människor blev av avslöjandena om vilka ohyggligheter som hade drabbat partimedlemmar – likgiltigt om de var gamla bolsjeviker eller unga män i början av sin karriär. Det här var det första de flesta av dem hade hört om den tragedi som vårt parti hade genomgått – en tragedi som hade sitt upphov i det sjuka draget i Stalins karaktär som Lenin hade varnat oss för i sitt testamente och som Stalin själv hade bekräftat i sin bekännelse till Mikojan och mig – ”Jag litar inte på någon, inte ens på mig själv”.

Så föddes alltså talet om Stalins missbruk vid den XX:e partikongressen. Det var meningen att det skulle vara hemligt, men i själva verket var detta långt ifrån fallet. Vi vidtog åtgärder för att försäkra oss om att kopior förmedlades till kommunistpartierna i vänskapligt sinnade länder, så att de kunde sätta sig in i talet. På det sättet fick också det polska kommunistpartiet ett exemplar. Vid tiden för den XX:e partikongressen dog kamrat Bierut, den polska centralkommitténs sekreterare. Efter hans död uppstod en stor förvirring, och vårt dokument föll i händerna på några polska kamrater som var fientligt inställda till Sovjetunionen. De använde mitt tal för sina egna syften och tog kopior av det. Jag hörde att de såldes för ett mycket billigt

²⁰ Tillkomsten av det hemliga talet måste ha varit mera komplicerad än Chrusjtjov här antyder. Talet, som var tjugotusen ord långt och späckat med detaljer, måste ha varit ett teamwork (med korta avsnitt som uppenbarligen i sista minuten hade interpolerats av Chrusjtjov själv), måste ha existerat redan när kongressen öppnades. Om Chrusjtjov hade haft för avsikt att brännmärka Stalin, skulle han ha berett vägen redan i den allmänna rapporten (som Mikojan gjorde i sitt eget tal). Det kan endast ha varit så att Chrusjtjov utsattes för påtryckningar att tala, påtryckningar så kraftiga att de gjorde det omöjligt för honom att vidareutveckla sin egen personlighetskult. Han beslöt då djärvt att försöka göra det bästa möjliga av ett svårt läge och lyckades vända det till sin egen fördel genom att framställa sig som den ende som vågade tala rent ut.

pris. Chrusjtjovs tal som hölls för den XX:e partikongressen i en sluten session ansågs alltså inte vara mycket värt! Underrättelseagenter från alla världens länder kunde köpa det billigt i öppna marknaden.

Det var så som detta dokument kom att publiceras. Men vi bekräftade det aldrig. Jag minns att när journalisterna frågade mig: ”Vad kan ni berätta för oss om detta tal som tillskrivs er?” brukade jag säga att jag inte visste någonting om det och att de i stället skulle rikta sina frågor till mr [Allen] Dulles – det vill säga till den amerikanska underrättelsetjänsten.²¹

När jag blickar tillbaka tror jag att frågan om vad vi skulle ta oss till med Pospelovs upptäckter handhades absolut korrekt och i rättan tid. Jag är övertygad om att jag valde det rätta ögonblicket när jag insisterade på att talet skulle hållas vid den XX:e partikongressen.

Det kunde ha gått mycket värre. Vi höll just på att hämta oss från en svår chock. Många människor satt fortfarande i fängelserna och tvångsarbetslägren, och vi visste inte hur vi skulle förklara vad som hade hänt dem eller vad som skulle göras med dem när de blev frigivna. Vi kunde ha fallit tillbaka på vad som kanske kunde kallas ”Berijas version” – och hävdad att det var Berija och ingen annan som var ansvarig för de brott som hade begåtts av Stalin. Efter rättegången mot Berija hade vi funnit oss snärjda av den version som vi hade skapat för att skydda Stalins rykte. Det skulle kanske ha varit enklare att fortsätta att klandra Berija och låta illusionen om Stalin som ”folkets fader och vän” fortleva. Även i dag, långt efter den XX:e partikongressen, finns det fortfarande människor som håller fast vid Berija-versionen och som vägrar att acceptera sanningen om Stalin. Vissa människor vill tro att det inte var Gud som var skyldig utan en av hans änglar; en av hans änglar gav Gud falska rapporter, och det var därför som Gud sände hagel och åska och andra olyckor över människosläktet. Folket led inte för att Gud så ville, utan därför att den onda ängeln Berija satt på Guds högra sida.

För inte så länge sedan lyssnade jag på radio och hörde en uppläsning av ett kapitel ur Sjolochovs roman De kämpade för fosterlandet. Michail Alexandrovitj försöker i ett samtal mellan två fiskare förklara vad som hände under den period då terrorn under Stalin stod på sin höjdpunkt. Den ene fiskaren frågar den andre: ”Vad tänker du om kamrat Stalin? Det sägs att han inte skulle ha låtsats om alla de ohyggligheter som skedde. En hel mängd hederliga, lojala människor ställdes inför rätta och avrättades. Hur kunde kamrat Stalin låta det ske?”

”Ja, det är svårt att förstå”, säger den andre fiskaren.

Sedan frågar den förste: ”Var det inte Berija som var den huvudskyldige? Var det inte han som rapporterade för Stalin?”

”Jo, det var den där förskräcklige Berija som satte i gång alltsammans.”

Nu är Michail Alexandrovitj en intelligent människa och en framstående författare, men det länder honom inte till heder att han vidarebefordrar denna förklaring på den tragedi som Stalin utsatte partiet för. Och en sak är fullständigt elementär: Det var inte Berija som skapade Stalin, medan det däremot var Stalin som skapade Berija. Och före honom skapade Stalin Jezjov. ”Björnbäret” och ”Den pansrade näven”, det var Stalins öknamn på Jezjov. Och före Jezjov hade vi Jagoda. Stalin uppfann Jagoda också. En efter en gjorde de sina entréer och sortier. Den snabba omsättningen bland de huvudfigurer som skapades av Stalin var en integrerande del av Stalins logik. Han använde sina handgångna män för att förintä hederliga människor om vilka han mycket väl visste att de var oskyldiga i partiets och folkets ögon. Och

²¹ Det är värt att notera att Chrusjtjov aldrig tidigare offentligen har erkänt att det hemliga talet verkligen existerade.

sedan stod Stalin över allt detta medan terrorn förintade sina egna verkställare. När ett band av skurkar blev alltför invecklat i terrorn, ersatte han det helt enkelt med ett nytt. Det var så de tre echelongerna kom till: först Jagoda, sedan Jezjov och slutligen Berija. Kedjan bröts i och med Stalins död, och Berija stod som brottsling inför folkets domstol.

Strax före den XX:e partikongressen kallade jag till mig statsåklagaren, kamrat Rudenko, som hade varit inblandad i många av fallen under 1930-talets utrensningar. ”Kamrat Rudenko”, sade jag, ”jag är intresserad av de öppna rättegångarna. Tala om för mig, hur mycket grund fanns det i själva verket för de anklagelser som riktades mot Bucharin, Rykov, Syrtsov, Lominadze, Krestinskij och många, många andra människor som var välkända för centralkommittén, organisationsbyrån och politbyrån?”

Kamrat Rudenko svarade att med utgångspunkt från vedertagna juridiska normer fanns det inga som helst skäl för att döma eller ens rannsaka dessa män. De åtalades på grundval av personliga bekännelser som hade avtvingats dem med hjälp av fysisk och psykologisk tortyr, och bekännelser som framtvings på detta sätt är absolut inte acceptabla som legitim grund för ett åtal.

Inte desto mindre beslöt vi att jag inte skulle säga någonting om de offentliga rättegångarna i mitt tal till den XX:e partikongressen. Vårt handlande i detta fall var otvivelaktigt i viss mån tvetydigt. Orsaken till detta beslut var att representanter för broderkommunistpartierna hade varit närvarande när Rykov, Bucharin och andra folkets ledare rannsakades och dömdes. Dessa representanter hade sedan rest hem och i sina hemländer vittnat om rättvisan i de fällda domarna. Vi ville inte misskreditera representanterna för dessa broderpartier som hade bevitnat de offentliga rättegångarna, och därför ställde vi rehabiliteringen av Bucharin, Zinovjev, Rykov och de andra på en oviss framtid. Jag inser nu att detta beslut var ett misstag. Det hade varit bättre att erkänna allt. Mord uppenbaras alltid. Sådana saker kan inte länge hållas hemliga.

Men trots detta enda misstag utträttade XX:e partikongressen ändå en hel del. Dess största prestation var att den satte i gång processen att rensa partiet från stalinismen och i partiet återupprätta de leninistiska normer för livet för vilka vårt lands bästa söner hade kämpat.